

A családfő főpásztor

II. rész

Született 1931-ben Aranyosrákoson. Iskoláit Tordán, Kolozsvárott és Nagybányán végezte. Újságíróként a Bukaresti Társadalomtudományi Intézetbe került, munkatársa volt a Bukaresti majd a Kolozsvári Rádióknak. Írásait hazai lapok közzölték. Novellás- és tudomány-népszerűsítő kötetei után 1995-ben jelent meg *Pikula* című regénye, tetralógiájának első kötete. 1996. május 22-én hunyt el.

A püspök ellenintézkedései

A tudós püspök

A csíksomlyói búcsút követő vasárnapon a környékbeli plébánosok szó szerint felolvasták a püspök beszédét híveik előtt, egy kicsit talán elővigyázatosságból is, hogy senki ne adhasson a főpap szájába olyan szöveget, amit nem mondott.

Miután a párizsi béketárgyaláson győzött a francia és a szovjet álláspont, a magyarok semmilyen engedményt nem tudtak elérni. Még a kisebbségvédelmi garanciák sem épültek be a békeszerződésnek nevezett nagyhatalmi diktátumba. A nagyhatalmak úgy vélték, elegendő az emberi jogok védelmének beiktatása, hiszen az magában foglalja a kisebbségi jogokat is. Sajnos tévedtek. A román politika, kihasználva a békeszerződés réseit, hiányait és engedményeit, szinte teljes nyíltsággal működésbe hozta kisebbségi elnyomó gépezetét.

1947 vízkeresztjén Áron püspök körlevélben értékelte azt a munkát, amit az egyház élén a '46-os nyári nagy aszály nyomorúságainak enyhítésért, a szegény sorsú gyerekek üdültetéséért, a háború okozta lelki sebek gyógyításáért, hívei lelki megújulásáért és a sok keserűség enyhítéséért tett. „A missziók fényében jól esett észrevennem, hogy a sok fürtelem, amit a háború magából kidobott, nem ingatta meg szereteteket... Jól esik látni, hogy ti a hitet akkor megvalljátok, amikor nem jelent senkinek földi előnyöket. Eredmény gyanánt könyvelhetjük el, hogy a világnézetek harcában a mi hitünk is tömegmozgató hatalom. A missziók gyümölcsei közé számoljuk azt, hogy a lelki halottak feltámadtak, a bűnösök megtértek, a lelki sebek begyógyultak. Sokan évtizedek után most járultak újból a szentségekhez, mások fogadalmuknak tettek eleget, amit hazatérésért ígértek Istennek. Sok érvénytelen házasság nyert rendezést, s megindult nemcsak a hitéleti, hanem a katolikus társadalmi munka is.”

Amikor pedig látta az egyre erősödő ateista rendszer előretörését, sokoldalú és hatásos ellenintézkedéseket tett. Papjainak minden hónapra előírta a vasárnapi prédikáció témáját, s megküldte nekik a szövegtervezeteket. A nehézségek közepette a lelki életet próbálta erősíteni, s miközben a hatóságok egyre nyíltabban kezdték akadályozni működését, ő lelki vigaszt akart nyújtani híveinek. Megtiltották, hogy a falvak diadalkapukkal fogadják, jöllehet a politikai személyi kultusz már tombolt az országban; az ő beszédeit azonban katonai zenekarok zörömbölésével próbálták megzavarni.

Márton Áron nemcsak a családfői gondoskodást módfelett komolyan vevő főpásztor volt, hanem tudós folklorista, kutató történész, a zenepedagógia szakembere, a népmesék rejtvényoldója, a könyvtárak és archívumok hagyományos székely ezermestere. Áldás volt

a kezén. Ahova nyúlt, mindenütt kincseket talált. A vatikáni levéltárban a kunok megtérítésére vonatkozó középkori leveleket; lengyel könyvtárakban kódexben rejlő, ismeretlen magyar imát; Münchenben bizonyítékokat arra, hogy a faragott moreszka táncosok modelljei magyarok. Kutatta a csíksomlyói iskola és kolostor történetét, a búcsúk és misztériumjátékok krónikáját, Kájoni János életét, a bukovinai székelek és a moldvai csángók zenéjét és nyelvét, a székely *szentföld* és a magyar szórványszigetek teljes kultúrtörténetét. Iskolát igazgatott, kórust szervezett, népdalt gyűjtött, előadásokat tartott. Hagyományt őrzött, értéket védett és értéket teremtett.

Az anyanyelvű oktatás joga

Márton Áron abból az elvből indult ki, hogy az anyanyelvű oktatás, a tanulásra való igény minden nép elvitathatatlan joga. „Aki az embereket Isten országa számára akarja nevelni — mondotta —, annak a reá bízottak műveléséről hatékonyan és aggodalmas utánajárással kötelessége gondoskodni, mert Isten országának megvalósulása itt a földön kezdődik.” Miután az Erdélyi Iskola oktatásügyi és népnevelő folyóirat alapító-szerkesztője lett, a lapcsinálás munkájában az értéket kereste és adta tovább. Két gyakorlati szempontot tartott elsődlegesnek a népnevelésben: 1. Miután a nép lelki világképét egyszerű és nagyfokú igényesség jellemzi, a népnevelői munka világos, szabatos magyar beszédet kíván; a nép kritikai szelleme azonnal megérzi a készületlenséget. Szakítani kell tehát a népnevelési primitivizmussal, a nyegleséggel. A népnevelés mint szellemi munka nehéz, igényes, körültekintő gondosságot és alapos fölkészülést kíván. 2. Mivel a nép nyelvében, zenéjében, költészetében, viseletében, díszítőművészetében, építésmódjában, közösségi életformájában, gondolkodásmódjában és világnézetében az ősi magyar kultúra emlékeit őrzi, nekünk is ezt kell továbbítanunk. A népnevelőnek állandóan erősíteni kell gyökereit a hagyományokkal, miközben műveltség tekintetében haladást hirdet és képvisel. Az a beszéde, amelyet a lappal kapcsolatban az Egyházmegyei Tanács 1939. november 16-i közgyűlésén mondott el, nemcsak kordokumentum, hanem mindmáig érvényes útmutatásokat tartalmaz: „A küzdelmek és erőfeszítések, amelyeket értékeink védelme és intézményeink sorsa reánk kényszerített, hosszú évek óta kemény próba alatt tartják idegzetünket, erkölcsi és anyagi teherbírásunkat, és igénybe veszi minden figyelmünket. Mindenik esztendőnek volt számunkra egy keserű meglepetése: az előző bajokhoz mindenik hozzáadott valamit; a mai helyzet azonban minden eddiginél súlyosabb, ezért előszólít minden felelősséget, és minket is arra kötelez, hogy a tényeket és kötelességeinket komolyan vegyük számba. Munkánknak két sarkpontja: a templom és az iskola... Az adatok szerint elemi iskoláink tanulójának száma 1921-ben 45 ezer volt, ma pedig 14.897. Az utolsó esztendőben tehát a katolikus gyermekeknek majdnem hetven százaléka iskolán kívül maradt... Az egyház bármilyen alkudozásra és megegyezésekre kényszerült is, a nevelésben való jogát alku tárgyává nem tette soha... Isteni parancs, hogy gyer-

A népnevelői munka

mekeinket szent hitünkre megtanítsuk, vallási erkölcsre szoktassuk, s az ősöktől átvett hagyományok szellemében és tiszteletében neveljük... A mi fiainknak minden pályán és foglalkozásban kemény versenyt kell megállniok; az előnyökbe beleszületettek és kiváltságoltak tömegével kell fölvenniök a harcot, hogy a maguk számára kiverekedjék és megtartsák a helyet. Ezen kívül mindenkinek, akinek végzettsége van, közösségi munkát is kell vállalnia, kisebb vagy nagyobb körben politikai, társadalmi, népiéleti vagy egyházi vezetőnek is kell lennie. Mind a két igény egyaránt sürgeti, hogy felkutatassuk, kiválasszuk és tervszerű gondozásba azokat vegyük, akikben a legtöbb tehetség mutatkozik..."

**Az elnyomás
fokozódása 1947 után**

Az egyház és a kisebbség elnyomása fokozódott, miután 1947. december 30-án megszüntették Romániában a királyságot, és kikiáltották a népköztársaságot. Mihály királynak el kellett hagynia az országot, Gheorghiu-Dej pedig megerősítette a hatalmát azáltal, hogy a kommunista és a szociáldemokrata párt egyesítésével létrejött a Román Munkáspárt. Új alkotmánytervezeteket dolgoztak ki, amelyben burkolt formában ugyan, de megfogalmazták a lelkiismereti és vallásszabadságot korlátozó intézkedéseket. Ezek ellen Márton Áron hét római és görög katolikus püspöktársával levelet írt a kormányhoz 1948. március 19-én. Kérték a vallásszabadság kiterjesztését az összes vallásra, a vallástanítás lehetőségét az iskolákban, a vallás gondozás lehetőségét a hadseregben, kórházakban, árvaházakban és börtönökben. Kérelmüket figyelmen kívül hagyták, egyetlen egy lelkiismereti szabadságjog sem szerepelt az alkotmányban, néhány általános frázison kívül. Viszont belekerült az a megfogalmazás, hogy „az egyház szabad szervezkedési jogát gyakorolhatja, ha a közbiztonságot és a rendet nem veszélyezteti”. Azzal, hogy feltételekhez kötötték a vallásgyakorlás jogát, lehetőségeket teremtettek az állam nyílt beavatkozására és ellenőrzésére. Andreas Casullo vatikáni nunciust, aki annak idején püspökké szentelte Márton Áront, kiutasították az országból; a román kormány egyoldalúan és azonnali hatállyal felmondta a Vatikánnal kötött 1929-es konkordátumot, s több törvényt hozott, amelyek széleskörű beleszólási jogot biztosítottak az államnak az egyházak liturgikus és kulturális életébe. Minden előzetes bejelentés nélkül már előzőleg megkezdtek az egyházi iskolák és intézmények államosítását. Áron püspök azonnal táviratilag tiltakozott, de válaszra sem méltatták. A tanügyi törvény külön kiemelte, hogy „a katolikus vallásközösség magyar iskolái állami iskolákká alakulnak át”, de ugyanez történt az ortodox egyházon kívül az összes többi egyházi iskolával és intézménnyel is. Nyíltan megszövegezték, hogy „a román kultuszminisztérium az a hatóság, amely az állam felhatalmazásából a vallásközösségek felügyeletét és ellenőrzését végzi. Ennek érdekében felállították a Felekezeti Hivatalt, amelyet felhatalmaztak az összes egyházi szervezeti szabályzat átdolgozására. Maga az egyház elnevezés meg-

szűnt, és ezután csak „jámbor egyesületek” működhetek. Törvény írta elő, hogy egy önálló egyházmegye létesítéséhez 750 ezer hívó szükséges; ez lett az alapja több történelmi múltú egyházmegye megszüntetésének. A temesvári, nagyváradi és szatmári püspökség egyszerűen főesperességgé degradálódott. S hogy teljes legyen a kép: a gyulafehérvári egyházmegyében államosítottak 12 óvodát, 173 elemi iskolát, két tanítóképzőt, egy óvónőképzőt, egy ipari, egy mezőgazdasági iskolát, 17 nevelőintézetet és két árvaházat.

A vértanú egyház

Ilyen körülmények között kellett Márton Áronnak dolgoznia. Minden erejével azon volt, hogy megerősítse az iskolán kívüli hitoktatást. Ez volt az a periódus, amikor a másfél milliónál több hívóval rendelkező, zömmel románokból álló görög katolikus egyházat rendeleti úton egyesítették az ortodox egyházzal, vagyonát, iskoláit, intézményeit elvették. Mindez a törvényesség látszatának betartásával zajlott le. Áron püspök körlevélben hívta fel papjai figyelmét a rájuk leselkedő veszélyre. „Azok a megdöbbentő események, amelyek a görög katolikus testvéreinkkel történtek, semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy számunkra is elérkeztek a hitvalló helytállásnak és vértanúságot is vállaló kintartásnak a napjai.” Buzdította papjait, hogy ne alkudjanak meg, legyenek erősek, a megtiltotta nekik, hogy az úgynevezett békegyűléseken vagy a párt által szervezett olyan gyűléseken részt vegyenek, amelyeken a hittel kapcsolatos kérdéseket tárgyalnak.

A püspök üldözése

Ugyanakkor újabb gyalázkodó hadjárat indult a püspök ellen: a Magyar Népi Szövetség égisze alatt. Kacsó Sándor a nagyváradi gyűlésen kijelentette: „Az itt élő magyar tömegek számára különös jelentőségű a Vatikánnal kötött konkordátum felbontása”, mert — úgymond — annak idején sok tekintetben megrövidítette a magyar katolikus hívők érdekeit, és lehetővé tette az akkori reakciós-soviniszta kormányzat számára számos felekezeti iskolánkból az anyanyelv száműzetését. Más szónok azt hozta szóba, hogy „az amerikai imperializmus ügynökségévé és a nagytőkés földesúri érdek kiszolgálójává váló Vatikánnal szemben fennálló kötelezettségek felmondása nagymértékben hozzájárul a katolikus egyházi élet függetlenségének megvalósításához”. Vajon ki, hogyan vehették rá a talpig tisztességes Kacsó Sándort ilyen szöveg elmondására? Az azonban, amit Bányai László mondott Áron püspökkel kapcsolatban a nagyváradi gyűlésen, egyszerűen minősíthetetlen: „Nem tűrhetjük, hogy vallási köntösben hazug reakciós propagandával mételyezzék néptömegeinket.” Cikkek, riportok tömege jelent meg ismét a Romániai Magyar Szóban a püspök és egyháza ellen. A rágalomhadjáratba a székelyföldi MŰNSZ szervezeteket is bevonták; a csíksomlyói búcsú helyett kultúrversenyt rendeztek, amelynek záróünnepségén Bányai László kijelentette: „Márton Áron a kulákokkal, a dolgozó nép vámszedőivel véteti körül magát, a vallás védelmezése címen lép fel, holt haladásellenes, visszaél főpapi tekintélyével.” Kacsó Sándor

pedig újra elmondta, hogy „a gyulafehérvári püspök a háborús imperialisták bérence, az uszítást és kizsákmányolást alátámasztó vatikáni politika ügynöke”.

A nép azonban rajongott a püspökért, a támadásokkal mit sem törődve mindent megtett, hogy óvják, védjék őt, és útmutatásait megvalósítsák.

Bátorságáért megbűnhődött: hat évi börtön és tizenegyévnyi háziőrizet várt rá a gyulafehérvári püspökség területén.

Hat évi börtön — hat évi lelkigyakorlat, mert „amikor elhatalmasodik a bűn, túlrad a kegyelem”, ahogyan az apostol mondja. A püspököt hosszú magasztosította a szenvedés.

A püspök törbe csalása

Az államhatalom törbe csalta a püspököt. Azzal az ürüggyel, hogy az egyház működését szabályozó statútumot tárgyalják, Bukarestbe csalták, de már a vasútállomásra vezető úton feltartóztatták a püspököt, másik kocsiba kényszerítették, és Szebenbe hurcolták. Gyulafehérváron hosszú ideig várták vissza, de hiába. A püspökség élete megbénult, a teológiát bezárták, a növendékek egy része hazament. A püspökségi épületeket és a könyvtárat lefoglalták. Letartóztatása után kilenc nappal, 1949. június 29-én XII. Piusz pápa címzetes érsekké nevezte ki Márton Áront, de a körülményekre való tekintettel titokban tartották a döntést, nehogy súlyosbítsák a helyzetét. Lefogása után a papságot rá akarták venni, hogy bélyegezze meg a püspököt mint „hazaárulót, háborús bűnöst, a nép ellenségét, a Vatikán kémjét”, s bár voltak úgynevezett békepapok, akik „beléptek a demokratikus mozgalomba”, a többség határozottan ellenállt a provokációknak. Csak néhány név az ellenállók közül. Boga Alajos prépostot, akit 1951-ben tartóztatták le, mert nem volt hajlandó a békepapi gyűlések határozatait végrehajtani. Vele együtt tartóztatták le Sándor Imre vikárius-helyettest, majd a rangsorban utána következő Gajdátsy Bélát. Mindhármukat halálra kínozták a börtönben. Utánuk következtek a titkos ordináriusok, akiket árulás folytán fogtak le. Letartóztatták Jakab Antalt, Dávid Lászlót, Eröss Lajost és a titokban püspökké szentelt Maczalik Győzöt, aki egy évig irányította az egyházmegyét, s a börtönben belehalt a kínzásokba. Ugyanennek a véres keresztényüldözésnek lett áldozata Pacha Ágoston, a nyolcvanöt éves temesvári püspök Scheffler János szatmári püspök és Boros Béla temesvári püspök, aki Románia szinte valamennyi börtönét megjárta. Ugyanez a sors várt Márton Áronra is. Három évig tartották vizsgálati fogságban. Ez idő alatt megjárta a Pitesti-i, nagyenyedi, szamosújvári és máramaros-szigeti börtönöket. A katonai törvényszék 1951. augusztus 6-án hirdetett ítéletet a püspök és társai ügyében, s valamennyiüket „összesküvés és kétféle hazaárulás bűncselekménye” miatt ítélték el. Márton Áront életfogytiglani kényszerszolgálatra, Szász Pált tízévi, Bodor Bertalant és Korparich Edét öt-öt évi, Lakatos Istvánt 25 évi kényszerszolgálatra, Teleki Ádám földbirtokost 15, Venczel Józsefet pedig 12 évi kényszerszolgálatra ítélték.

Groteszkül szomorú tény, hogy börtön lett a Magyar Szövetség vezetőinek is a sorsa. Az elnöki funkciót betöltő Kurkó Gyárfást 25 évi kényszermunkára ítélték, de börtönbe került rajta kívül az MNSZ többi vezetője is: Demeter János, Csögör Lajos, Méliusz József, Jordáky Lajos és Balogh Edgár is. A vád ellenük mind azonos: összeesküvés, kémkedés, nacionalizmus, revizionizmus.

E koncepciók perben a vád szerint az összeesküvés igazi szervezője Rajk László magyar belügyminiszter, a „hazaáruló Tito-bérenc” volt.

A román nemzetiségi politika

A Nemzetiségi Minisztérium fokozatosan elsorvadt, s a nemzetiségi kérdést belügygé deklarálták. Ettől kezdve a román nemzetiségi politika bármi csekély megkérdőjelezése nacionalizmusnak, sovinizmusnak, rendszerellenességnek minősült. 1953 elejétől ugyanis Romániában a nemzetiségi kérdést megoldottnak tekintették. A még működő szerzetesrendeket 1949 augusztusában minisztertanácsi rendelet alapján megszüntették: 41 férfi és 71 női kolostort tanintézetekkel, nyomdájukkal együtt felszámolták, a szerzeteseket pedig kijelölt táborokba, Bukarestbe, Radnára, Felsőtömösre szállították.

Az üldöztetés következtében a katolikus papság fele szenvedett börtönt. Nagyobb veszteség csak az 1956-os forradalom után érte Erdélyt, amikor megindult az első nagyobb románosító hullám. Amikor a „magyar kérdés” az ENSZ elé került, az erdélyi magyarság vezetői úgy gondolták, hogy saját problémáikat is a világszervezet elé kell vinniük, s ennek előkészítése során memorandumot juttattak el többek között Márton Áronhoz is. A megkérdezettek többsége a független Erdély vagy a méltányos megosztás elvét támogatta, míg a püspök a magyar fennhatóság mellett foglalt állást. A szervezkedést még csírájában elfojtották, tizenhat személyt azonnal letartóztattak. Márton Áront ezúttal csak az mentette meg, hogy a letartóztatottak következetesen védték személyét; jól tudták ugyanis, hogy az idős püspök még egy börtönbüntetést nem bírt volna ki. Ekkor ítélték el többek között Dobay Istvánt és Varga László református lelkészt életfogytiglani, a többi 14 letartóztatottat pedig kettőtől öt évig terjedő börtönre. Az egész romániai magyarságra kiterjesztették a revizionizmus vádját, s koholt vádak alapján mintegy negyvenezer magyart tartóztattak le. Egy részüket kivégezték, többségüket hosszú időre börtönre vagy kényszermunkára ítélték, a Duna-delta haláltáboraiába vitték. Az irredentizmus koholt vádjának egyenes következménye lett, hogy 1959-ben megszüntették a kolozsvári Bólyai Egyetemet, s megkezdődött a magyar iskolahálózat folyamatos szűkítése, ahol lehetséges volt, fölszámolása.

A rendíthetetlen püspök

Márton Áron fogságának utolsó állomása a hírhedt jilavai földalatti börtön volt. Mivel nemzetközi mozgalom indult kiszabadításáért, a román kormány 1954-ben mérlegelni kezdte szabadon bocsátásának lehetőségét. Mik a feltételek? — kérdezte a püspök, valahányszor a kiszabadulás reményét csillantották meg előtte. Szabadon bocsátásának feltétele az lett volna, hogy szakítson Rómával, s így létrejöjjön az annyira óhajtott egységes román nem-

zeti egyház. Ő azonban hajthatatlan maradt. „Isten törvényeiben s az egyház ügyeiben alkudozást nem ismerek” — felelte. Látva, hogy bebörtönzésével semmi eredményt nem érnek el, 1955. február 2-án elrendelték szabadon bocsátását, de majdnem egy hónapba telt, míg megérkezett Gyulafehérvárra. Abban a helyzetben volt, hogy most már ő szabhatott feltételeket. Csak úgy veszi át az egyházmegye vezetését — mondta —, ha teljesen szabadon gyakorolhatja jogait. A hatóságok kénytelen-kelletlen elfogadták a föltételt; tudták: úgysem tartják tiszteletben. Szabadlára helyezése után egyszer még a püspök meggyilkolásával is próbálkoztak, kertjében rálöttek. Szerencsére sikertelenül.

A püspökség újjászervezése

Márton Áron előbb a püspökségen, aztán a teológián teremtett rendet. Felszólította papjait, hogy akik úgy érzik, vétettek az egyházi előírások ellen, azok engedelmes lélekkel lássák be hibáikat, „az okozott lelki kárt pedig igyekezzenek jóvátenni kifogástalan papi étellel, áldozatos munkával, és az újabb próbatételek idején hitvalló hűséggel, bátran álljanak helyt”. Azoknak, akik a papi békemozgalomban részt vettek, lelkigyakorlatokat és szigorú bűnbánatot írt elő. Újra megkezdte bérmautjait Erdélyben, s a lakosság mindenütt ismét hatalmas lelkesedéssel fogadta. De csak egy évig mozoghatott szabadon. Népszerűségét a hatalom „népbujtogatásnak” minősítette, gyakran megvonták mozgási jogát, később megtiltották, hogy elhagyja a püspöki palotát, még a közeli papneveldebe se mehetett be. Tizenegy évig élt háziőrizetben, amit csak 1967-ben oldottak fel, s akkor is csak azért, mert az Argesi kolostor 450. jubileumára meghívták, s Franz König bécsi bíboros utazása feltételeként szabta, hogy találkozhasson Márton Áronnal.

Gyulafehérvár mai érseke leírja azt a megható utolsó találkozást, amikor Áron püspök 1980. szeptember 21-én vasárnap délelben megjelent kertjében, hogy találkozzék a papnevelde növendékeivel és tanáraival. A főpap-családfő tiszteletére most utoljára zengett föl a *jó atyát* köszöntő ének. Az ősz püspök könnyekre fakadt, úgy köszönte az éneket, a hálaadó szavakat, s még egyszer utoljára megáldott mindenkit.

Márton Áron gondolkodásmódjára jellemző, hogy Erdélyt egyetlen megnyilatkozásában sem akarta kiszakítani az adott történelmi-földrajzi-politikai viszonyok közül. A magyarságot is az itt élő három nemzet egyikének tekinti. De közösségi jogokat akart mindhárom nemzetnek. „Mindhárom nemzetnek ott kell élnie, ahol született” — írja. Közösségépítés egyetemes alapon, ami egyszerre jelent tiltakozást minden diszkrimináció és megkülönböztetés ellen. Ökumené ez a lehető legtágabb értelemben, szociális munka az összes elesettért, pasztoráció a tolerancia jegyében, a nemzeti lét és gondolat tiszteletbentartása a keresztény szeretet jegyében. Függetlenül attól, hogy szentté avatják-e Erdély nagy fiát, már most követjük VI. Pál pápa buzdító szavát: „Kövessétek őt mindenben, mert szent”.